

GÁLL ISTVÁN:

CSAPDA

Gáll István regényét — harmadik prózai kötetét — elismeréssel, méltánylással fogadta a kritika, a rangot jelentő „az elmúlt évtized legjobb művei” csoportjába sorolta.

A fogadtatás jelezte, hogy a **Csapda** szervesen illeszkedik újabb magyar regényirodamunknak abba az áramába, mely — az emberi történelmi-társadalmi természetét szem előtt tartva — ügyel a társadalmi és egyéni lét korrelációjára, a lét ambivalens természetét mutatja meg. Szűkebben: a mű az elmúlt évtizedek — különös tekintettel a személyi kultusz idejére — társadalmi politikai-morális örökségét taglalja. Egyéni életutakat első személyes megjelenítésében pásztáz végig, hogy ítéletek sorában az azonosság és különbözőség dialektikus elvét érvényre juttatva fedezze fel a korok és korfordulók történelmi-társadalmi szövevényének bonyolultságát. Ugyanakkor az életsorsok tanúul hívása a bonyolultság felfedhető, áttekinthető rendszerezését eredményezi: a közéleti-politikai tevékenység rejtett buktatói között biztonsággal lépni akaró ember tragikus vétségei tartalmazták a felemelkedés, erkölcsi megújulás lehetőségeit is.

Mivel minden társadalmi a történelmi szűrőjén érthető csak, a történelmi szükségszerűség a társadalmiban ölt arcot, a jelenség-világ differenciáltságának ismerete a lényeghez vezető út, az írói szemlélet a történelmi folytonosságra épül.

Az egyes, páratlan életutak korvonalkozásából így nő ki a mű korjellege.

A **Csapda** önmagukról valló hősei Bársony Imre életútjának csapdáit —

szűkíthetjük a kört: halálának okait — keresik; az író „mindent” meg akar tudni hőseről. Ebből következik, hogy a vallomások a Horthy-korszakból a felszabadulás utáni új viszonyok közé átszármazott, az új élet építésének terheit vállukra vevő emberek küzdelmes életútjának képeit — az egyes ember önelemző, önmagukat a kor áramaiba behelyező, a kor reprezentáns mozgalmi vezetőjéhez való viszonyításában sorakoztatják fel. Következésképp: az elmúlt félévszázad munkásmozgalmi harcairól, kiváltképpen az 1956-os ellenforradalom előtti évtizedről a mai társadalmi-politikai helyzetben módosuló, magatartással, szemlélettel beszélnek, eközben az emberért való küzdelem eszközeinek — a humanitás eszményét megvalósító — válogatását végzik el, az embertelen eszközöket deklasszifikálják. Világunk így teszi a ma emberét politikussá, a homo politikus így találja meg helyét világunkban.

A fenti tartalmak után nyilvánvaló, hogy a Bársony Imre halálának kiderítésére irányuló írói törekvés **fikció**. Gondoljunk el: Bársony Imre halála legendává bizonytalankodik: őt változtatát halljuk a tragédiának. Az író „belehelyezi” magát a történetbe, hogy oknyomozó, elemző minőségében az élet-anyag immanens törvényszerűségei alapján rendezze anyagát. Ne tételes gondolati célzat mozgassa a szereplőket, az egyes életutak öntörvényei — a célzatos írói kérdés ellenére — érvényre jussanak.

Ezért állítható a **Csapda** Sánta Ferenc **Húsz órája** mellé; a gondolatiság a mű tartalmi eleme. A regény itt feszíti szét a szociográfusi alapállás kereteit: hősei tolmácsolják, értelmezik az eseményeket

a szűkebb értelemben vett — funkcióját magatartáslehetőségek és tudati irányulások **tudatosításában**, a tényekkel tárgyasított önfeltárásban jelölhetjük meg.

Ez az írói magatartás újraértelmezteti az életszerűt: a **szemlélet** igaz, vagy hamis volta is **közvetlenül** érdekli az olvasót. A regény elsősorban **állásfoglalást**, teremtő rendszerezést elerőző közvetlenséget kíván. Amint az író sem azonosul hőseivel, az olvasótól sem követeli ezt, az életsorsok eleve tartalmazzak a szubjektumok ítéletét, ezek megítélése az olvasó feladata. Tehát az író hősei és az olvasó közé áll; a művészet három tényezője — alkotó, műalkotás, műélvező — viszonyában a művész elkerüli a személytelenség látszatát. Aktív írói jelenlétről beszélhetünk — formailag ez a mű keretjátéka —, az alkotó „elidegeníti” a műve valóságát tevő életanyagot. A hagyományos elbeszélő magatartás feladásával éri el az egyéniség fokozott előtérbe állítását, azt, hogy a mű intellektualitását nem a téma, hanem a szereplők gondolatiságát szabja meg.

Egy bányászváros — nemzeti méretekben érvényes — körképe bontakozik ki a **Csapsda** lapjain. Rangos, közéleti, a közvéleményt alakító, az események áramába sodródott vagy perifériákra szorult alakok sajátos életlátásuk jegyében mondják el életük legjelentősebb, legemlékezetesebb eseményeit. A nyitott, lezáratlan életsorsokat tényyszerűségükön túl a személyenként változó, zárt eszmeiség differenciálja; az emberi-politikusi magatartás új értékrendje alakul ki, miközben a munkásmozgalom egy-egy fejezetének, a kommunista politika egy-egy fázisának fő áramai, számtalan iránya nyer ítélőértékelő megfogalmazást. Ötven év — egy emberöltő — mozgalmi, politikai sikereinek, kudarcainak, példaadó- és tév-

útjainak, elméleti alapvetéseinek és a gyakorlatba átültetett elveknek egymásra rétegződő, egymásba ötvöződő politikai alapvetést, számadást és számonkérést tartalmaznak. Ez — egyben — a politikafogalom kellő mértékű kitágulásához vezet; az új értékrend az önirányítás hatékonyságának függvénye. Ennek szolgálatába állított a regény technikája: az idősíkok keverése folyamatot, az emberi önirányítás kiteljesedésének folyamatát érzékelteti. Időszerűtlen magatartásformákból jutunk el minduntalan az időszerűhöz, a maihoz, a „volt”-ból a „van”-hoz s tovább a „lesz”-hez. A történelmi oknyomozás a „mi történt?” felderítését célozza, de ugyanolyan fontos a „mi van körülötünk? mi történik?” folyamatának vizsgálata, a befejezetlenség érzékeltetése is.

Mivel szubjektív vallomások hordozzák az objektív életanyagot, az egyidőben egymás mellett élő magatartásformákban és a politikai elvekben vagy apolitikus nézetekben öltének testet a túlhaladott és aktív társadalomformáló erők. Egyik oldalon Bársony Imre megmerevedett voluntatív-normatív értékrendszere, vele szemben a mellette felnőtt Kurucz, aki a változó idő követelményrendszere szerint ülteti át a gyakorlatba a „veled, de ha kell, ellemmed” elvét. Bársony a keménység, céltudatosság, aki maradandóan formálta egy város arculatát, aki azonban az esetleges egyedi tévedések esendő hordozója is. A politikus ember, aki — „mert mindig a dolgozókért törte magát” — nem tehetett mást, mint amit tett. Mégis ő volt az, „aki nem bírta elviselni, hogy nélküle is jól megy valami! Tehát nem vállalta tévedéseit, a valóság sokarcúságát. Azaz politikusként a politika lefokozója is. hiszen morális tekintetben gyengének ítéltetik: politikája amoralitását apolitikus moralitása bizonyítja.

Tevékenységében azért tagadja, hogy „A mi politikánk az emberekért van, és ezért örömmel kell azt csinálni . . . a politika az emberiség önrányításának, önmaga megszervezésének a legmagasabb foka, és ez gyönyörű dolog!” —ezért nem állja ki az emberség próbáját.

Kurucz — Bársonnyal szemben — a tisztázó-tökéletesítő szándék és tett, aki az „önrányítás . . . megszervezésének” szolgálatába szegődik. Szolgálatot vállal és összegező lesz! Azáltal kap egyre nagyobb szerepet a műben, hogy szembenéz a múlt tévedéseivel, tragikus vétségeivel. Ítéletei, tettei azért nem nélkülözik a realitást, mert cselekedeteit morális szempontból is mérlegeli. Tudja, hogy minden szó, minden tett viszonyt teremt, emlékeket kavar, látja az élet sokszínűségét, érzékeli összetett mozgását. Tudja, hogy a kommunista politika alapelve az „emberekért levés” s ez az eszközköz differenciálását is megköveteli.

E két szélső pont között széles skálán helyezkednek el azok az alakok, vallomástevők, akik kérdések sokaságát cipelik magukban, melyeket az elmúlt évtizedek adtak fel és hagytak homályban; Óvatosak, vagy szókimondók, de vallomásuk számvetés, mely mai viszonyaink között is kijelöli helyüket. Az ő sorsuk által színeződik, telik meg élettellel a dokumentum jellegű tény-és eseménysor, de a mai sorsokban emberi magatartások és a társadalmi gondolkodás irányulásainak körképe is kirajzolódik. Kifejti elveit „a nemzetek fölé nővő modern technika” híve, aki mindenféle eszmét, elhivatottságot gátló tényezőnek tart, nyilatkozik a kiábrándult nihilista, a nyugatimádó, a politikai széljárásokat meglovagló, de ellen-

pontként azok is, akik otthon érzik magukat, mint pl. a „politikai” helyett ideológiai alapot számonkérő, azt küzdő, a józan, okos, modern értelmiségit reprezentáló jogásznő. Tehát tévutak, téveszmék és a társadalmi fejlődés irányába ható, azt erősítő magatartásformák, eszmék között kell eligazodni az olvasónak, ha kell, tagadni az igenlést és igenelni a tagadást. Az írói rendező elv segíti az eligazodást: Gáll István értékrend szerint csoportosította az eseményeket, a vallomásokat, a szálak Kurucz alakjában összegeződnek.

A regény nem sokban lép túl valóságismeretünk körén, s hogy mégis izgalmas olvasmány, azt elsősorban annak köszönheti, hogy a politikus-morális embert úgy állítja középpontba, hogy sorsában a tegnap és a ma összeszővődése illetve viszonylagos „külön” érvénye evidens megfogalmazást nyer. Egyesek eltűnnek a történelem színpadáról, mások teszik tovább dolgukat. Így egész a kép, a dialektikus szemlélet így válik az élet és a mű elemévé, a gondolkodó ember így találja meg élete problémáit a műben, így válik tárgyiasított énnökké a mű újjáteremtett valósága.

Gáll István a munkássors krónikása irodalmunkban. A problémákat azonban az egyetemes nemzeti érvény szempontjából elemzi. A mindennapi küzdelmek, örömök, tragédiák a távlatokkal, lehetőségekkel kölcsönhatásban fogalmazódnak meg regényében: epikai helyzetteremtő és intellektuális rendszerező képessége ezáltal találja meg a hatékony megjelenítés módját. Műve nemcsak aktualitása révén értékes alkotás, a távlatok biztonsága, az elemző értékelés maradandóságát ígér neki.

DANYI GÁBOR